

ТРАНСГРЕСИВНІ ПОШУКИ У ДИНАМІЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КУЛЬТУРОТВОРЕННЯ: ВІД МАРКІЗА ДЕ САДА ДО ЖОРЖА БАТАЯ

Анотація. Зростання в культурології та естетиці інтересу до спадщини Ж. Батая, актуалізувало питання контексту трансгресивної проблематики, яке зумовило вихід у широке концептуальне поле та європейську художню практику шляхом реконструкції логіки її становлення від літературних експериментів маркіза де Сада до теоретичного і художнього доробку Жоржа Батая. Наголошено, що Д. А. Ф. де Сад відіграв особливу роль у формуванні “світоглядних орієнтирів” Ж. Батая. Особливу увагу сконцентровано на аналізі Ж. Батаєм теоретичного досвіду Г. В. Ф. Гегеля, передусім – антиномії “господар” – “раб”, що в процесі концептуалізації зумовило виявлення показових перетинів з антинімічними структурами “надлюдина” – “людина” Ф. Ніцше та “лібертен” – “раб” де Сада. Досліджено батайський концепт зв’язку сміхової природи та природи злочину і акцентовано, що “естетизація” злочину дозволила Ж. Батаю пов’язати його із естетичним виміром сміхового ефекту та транспонувати у площину власної творчості. Розглянуто есе Ж. Батая “Література і зло”.

Ключові слова: маркіз де Сад, Жорж Батай, трансгресивна проблематика, повторне, низьке, сміх, жіночі образи.

Аннотация. Возрастание в культурологии и эстетике интереса к наследию Ж. Батая актуализировало вопрос контекста трансгрессивной проблематики. Акцентировано, что де Сад сыграл особую роль в формировании мировоззрения Батая. Особое внимание сконцентрировано на анализе Ж. Батаем теоретического опыта Г. В. Ф. Гегеля, прежде всего антиномии “хозяин” – “раб”, что в процессе концептуализации обусловило выявление показательных пересечений с антонимическими структурами “сверхчеловек” – “человек”, Ф. Ницше и “либертен” – “раб” де Сада. Исследован концепт связи смеховой природы и природы преступления.

Ключевые слова: маркиз де Сад, Жорж Батай, трансгрессивная проблематика, безобразное, низменное, смех, женские образы.

Тисячолітня історія естетичної думки, як відомо, здобула наукову легалізацію у середині XVIII ст., коли О. Г. Баумгартен визначив її предмет, наголосивши на пріоритеті людської чуттєвості. Висновок німецького теоретика, вочевидь, був спричинений попередніми розвідками, що, починаючи від доби Античності, безпосередньо чи опосередковано рухалися в цьому напрямі. Наголос на чуттєвому чиннику став тією домінантою, яка накреслила теоретичні орієнтири та сформувала концептуальне поле

Summary. The increase of interest to Georges Bataille heritage which is being observed in culturology and aesthetics has actualized the question of transgressive problems. This caused their appearance at wide conceptual ground and European artistic practice by the reconstruction of their formations logic from marquis de Sade’s literature experiments to Georges Bataille theoretical and artistic work. The article underlines that D. A. F. de Sade played special role in the formation of world “view reference-points” of Georges Bataille and notes the common character of their conception priorities which resulted in the accentuation on the categories of the ugliness and the low; specific interpretation of laughable basis and female images; the article also accents obvious similarity of some biographical facts of de Sade and Bataille, which are explained in the context of the theory of psychoanalyses. Particular attention is concentrated on Georges Bataille analysis of G. W. F. Hegel’s experience. First of all on the antinomy “master” – “slave”, which in the process of conceptualization brought to the exposure a demonstrative crossing with Nietzsche’s antimomial structures ‘overhuman’ – ‘human’ and marquis de Sade’s ‘Liberten’ – ‘Slave’. At the same time the author of the article expresses an opinion concerning the possibilities of taking into account psycho-analytical antinomy of the pair ‘executioner’ – ‘victim’ and its transposition in the area of Bataille’s experience of understanding of de Sade’s opposition. The article investigates Bataille’s concept of the connection of laughable nature and nature of crime and accents that aesthetication of crime permitted G. Bataille to tie it with aesthetical measuring of laughable effect and transpose into the area of own creativeness. This opens the possibility to co-opt Bataille’s ideas to the wider aesthetical and artistic context and grounded connections of Bataille’s laughable model with the categories of the ugliness and the ‘low’, to interpret the famous Hugo’s novel ‘The Man Who Laughs’ under a new point of view. The article also examines Bataille’s critical work on the example of his essay ‘Literature and Evil’.

Key words: marquis de Sade, Georges Bataille, transgressive problems, the ugliness, the low, laugh, female images.

сучасної естетики. Дослідження різних вимірів чуттєвої природи людини активізувалися в XIX–XX ст., а отже, накопичений досвід відкрив перед естетичною думкою XXI ст. значні можливості для відповідних узагальнень і систематизації.

Виокремлюючи останні два століття як показовий етап аналізу природи людської чуттєвості, ми опиняємося в межах некласичного і постнекласичного періодів естетичної науки, що зумовили принципові корективи теоретичного та методологічного

характеру, а отже — і нові наголоси в осмисленні означеної проблеми. Це, зокрема, пов'язано з активізацією міждисциплінарного підходу, який спонукав “взаємодію” естетики з етикою, психологією та мистецтвознавством, відкриваючи можливості осмислити нову тенденцію, що сформувала “негативну модель” аналізу людської чуттєвості з усіма похідними. Її концептуальний простір доволі широкий: геніальність і божевілля, естетизація фізіологічних почуттів, “негативні” стимули художньої творчості, моральні провокації у мистецтві та ін.

Особливою в цьому контексті є спадщина Жоржа Батая (1897–1962). Як відомо, наріжною у теоретичному, художньому і критичному доробку французького дослідника і письменника стала проблема трансгресивного, що, формально, маючи тривалу історію аналізу, на концептуальному рівні — безпосередньо ототожнюється з його іменем. Сьогодні в естетиці та культурології спостерігається очевидне зростання інтересу до батаївського трансгресивного досвіду, що стає предметом теоретичного аналізу. Проте нас насамперед цікавить питання контексту трансгресивної проблематики, яке передбачає вихід у широке концептуальне поле і європейську художню практику.

Відвертий інтерес дослідника до категорій потворного, низького та їх похідних, до мотиву смерті, агресивної еротики, насильства, деградації, “провокаційних можливостей” сміхового елемента та ін., що і сформували специфічний батаївський простір, спонукає розглянути становлення цієї проблематики в історичній динаміці. Ми не будемо зупинятися на питанні опосередкованого впливу на пошуки Ж. Батая, а зосередимося на тих стимулах, що безпосередньо визнавалися ним самим. Особливу роль у формуванні його “світоглядних орієнтирів” відіграла одна з найсуперечливіших постатей європейського культуротворення — Донансьєн-Альфонс-Франсуа де Сад (1740–1814). “Метафізик зла”, як називали Ж. Батая, став одним з найпошлюбніших спадкоємців “божевільного маркіза”, що чітко простежується й на рівні концептуальних пріоритетів, і у сфері літературної творчості, й у площині біографізму. Попри те, що Ж. Батай не звертався до ідей тих мислителів, якими відверто захоплювався маркіз де Сад, аналогії зумовлено фактом, так би мовити, парадоксальності обрання і Батаєм, і де Садом своїх концептуальних камертонів.

У монографії “Художня творчість: проект не-

класичної естетики” постаті маркіза де Сада присвячено окремий підрозділ. Зокрема, наша розвідка зумовила звернення до питання “філософського компонента”, який мав особливе значення у формуванні світоглядних орієнтирів апологета насильства. Зауважимо, що маркіз де Сад вільно почувався у теоретичному полі французького Просвітництва, що дозволило йому чітко визначитися зі своїми концептуальними пріоритетами. Так, наприклад, він доволі шанобливо висловлювався на адресу ідей К. А. Гельвеція і П. А. Гольбаха, індиферентно ставився до праць Ж.-Ж. Руссо та Вольтера і відверто захоплювався ідеями Ж. О. де Ламетрі та Е. Б. Кондильяка. Вочевидь, увага де Сада до розвідок двох останніх філософів була цілком закономірною, адже у своїх дослідженнях, передусім — “Трактаті про відчуття” (Кондильяк) та “Людині-машині” (Ламетрі) — вони обидва артикулювали пріоритет чуттєвого первня у процесі пізнання. Однак не зупинятимемося на детальнішому аналізі засадничих положень концепцій цих мислителів, що спонукали де Сада до його шоківих літературних експериментів. Натомість ще раз наголосимо на його увазі до філософської класики французького Просвітництва як такої. Це тим більш показово, що згодом здобутки класичної, але вже німецької філософії, стануть каталізатором теоретичних розвідок і мистецьких пошуків Ж. Батая.

Дослідники, сфера наукової проблематики яких пов'язана чи є дотичною до його спадщини, неодмінно зауважують особливий інтерес Ж. Батая до філософії Ф. Ніцше та психоаналітичної теорії З. Фрейда. Особливо акцентується на визначальній ролі в освітньому становленні Ж. Батая так званого “гуртка Кожева”, де він студіював Г. В. Ф. Гегеля. Взагалі інтерес Батая до філософії мислителя актуалізує виокремлення у доробку Гегеля тих ідей, які мають, так би мовити, маргінальний характер, проте виявляються суголосними основоположним батаївським орієнтирам. Так, у передмові до збірки “Ж. Батай. Література і зло” Н. Бунтман зазначає, що “справжня література подібна Прометею. Справжній письменник наважується зробити те, що суперечить основним законам суспільства. Література ставить під сумнів принципи регулярності та обережності” [3, 12]. Наразі аналогії між образом Прометея і літературою Ж. Батая, що їх виявляє науковець, видаються більш ніж показовими у зв'язку з поглядами Г. В. Ф. Гегеля, адже саме німецький фі-

лософ запропонував доволі несподівану інтерпретацію легендарного вчинку героя давньогрецької міфології, зазначивши, що “Прометей не дав людям ні моральності, ні права, а навчив їх тільки хитрощів, за допомогою яких вони підкорюють предмети природи й користуються ними як засобами для задоволення людських потреб. ...Оскільки Прометей не наділив людину нічим духовним і моральним, то він належить не до роду нових богів, а до роду титанів” [5, 173]. Однак в епіцентрі гегелівського курсу О. Кожева передусім були “Лекції з “Феноменології духу”, що виконали для Батая функцію потужного теоретичного стимулу.

Цей факт обов’язково опиняється у сфері уваги науковців, дозволяючи їм обґрунтувати виток концепції трансгресивного досвіду і показати зміни батаївських наголосів, що, природно, відбувалися у процесі аналізу. Зокрема, український естетик Є. Буцикіна зосереджується на одній принциповій тезі французького дослідника, яка свідчить про його особливу увагу до метафоричного гегелівського протиставлення “господар” — “раб”. Вона наголошує, що Ж. Батай запозичує у Г. В. Ф. Гегеля конче важливий для нього термін “aufhebung” — “зняття”, що інтерпретується Батаєм як “transgression” — і не менш важливий термін “суверенність”: “Проте обидва поняття були кардинально переосмислені Батаєм. Французький мислитель, на відміну від Г. В. Ф. Гегеля, відмовляє рабу в можливості стати дійсно вільною людиною. Якщо, за Гегелем, людина не народжується вільною, а стає такою протягом свого історичного розвитку, то, за Батаєм, статус суверена є наданим від народження” [4, 34]. Акцентція на цьому аспекті дозволяє Є. Буцикіній показати очевидний зв’язок між гегелівською антиномією “господар — раб” і ніцшеанським протиставленням “надлюдина — людина”, який артикулював Ж. Батай. Проте концептуальні аналогії між поглядами Гегеля і Ніцше, що їх виявляють батаївські розвідки, стимулюють вийти у ширший контекст і під іншим кутом зору подивитися на усталені пріоритети концептуальної спадкоємності в німецькій філософії.

Як відомо, погляди Ф. Ніцше, в той чи той спосіб, завжди корелювалися з ідеями І. Канта, проте ніколи не співвідносилися з концептами Г. В. Ф. Гегеля. Натомість значний вплив на Ф. Ніцше мав ще один німецький мислитель — А. Шопенгауер, котрий категорично заперечував філософські розвід-

ки посткантівського періоду і, насамперед, Гегеля: “...за допомогою професорів філософії, нахабний Гегель міг друкувати свої дикі вигадки і упродовж тридцяти років вважатися в Німеччині видатним філософом” [9, 12]. Таким чином, артикуляція Ж. Батаєм очевидних концептуальних перетинів між Гегелем і Ніцше стимулює до переосмислення “класичних фактів” філософської теорії, а отже — ідея “вічного повернення” знову на часі.

Остаточне замкнення ланцюга гегелівського протиставлення: “господар” — “раб” і ніцшеанського: “надлюдина” — “людина”, що є одним з основоположних аспектів трансгресивної проблематики, на думку Ж. Батая, є можливим тільки при врахуванні відповідного досвіду маркіза де Сада, оскільки і в нього так само чітко “працював” подібний антиномічний принцип: “лібертен” — “раб”. Наразі увагу привертає “хронологічний зсув”, що його здійснює Ж. Батай, завершуючи цей концептуальний рух символічною парою маркіза де Сада. Імовірно, такий акцент потрібний Батаю задля артикуляції ідеї “абсолютного суверена”, котрий, уособлюючи найвищу свободу і незалежність, дістав втілення саме у творчості маркіза де Сада. Цей концепт детально відпрацьовується дослідником у статтях “Сад і звичайна людина” та “Суверенна людина Сада”, що, наголосимо, видається Ж. Батаю суголосним “трансгресивним орієнтирам” XIX ст.

Водночас не можна не враховувати ще один показовий момент, а саме — відверте захоплення Ж. Батая психоаналітичними ідеями З. Фрейда і, зокрема, напрямом розробки віденським психіатром концепції садо-мазохістського комплексу. Тим не менш, фрейдівська антиномія “кат” — “жертва”, яка, вочевидь, може стимулювати до зіставлення з антиномією “лібертен” — “раб”, Ж. Батаєм не розглядається. Нам видається, що це зумовлено суто теоретичними обставинами і психоаналітичний підхід у відпрацюванні цієї антиномії Ж. Батая, імовірно, не задовольняв, адже “звужував” поле дослідження, переводячи його із соціально-філософської та культурологічної сфери в суто психіатричну площину. Тим не менш, батаївські “стосунки” з психоаналізом були доволі продуктивними й не тільки на теоретичному, а й на практичному рівні.

Як відомо, усередині 20-х років XX ст. Ж. Батай активно спілкується і співпрацює із представником французької гілки психоаналізу А. Борелем. Зважаючи на суперечливі обставини його біографії,

важко сказати, що саме стало поштовхом для проходження ним у Бореля психоаналітичних сеансів: чи пафосні твердження Батая на кшталт бажання самопізнання, чи реальне прагнення подолати певні психіатричні проблеми, чи прагнення до епатажу та провокацій, що до них він був схильний так само, як і його соратники та опоненти з кола сюрреалістів. Але факт того, що після проходження психотерапевтичного курсу розпочинається активна літературна діяльність Ж. Батая, завжди акцентується дослідниками його творчості. Водночас науковці обходять увагою очевидні паралелі, що простежуються між маркізом де Садам і Ж. Батаєм на особистісному рівні. Загальновідомо, що першим кроком, так би мовити, психотерапевтичного лікування художньою творчістю, який офіційно визнається класичною психоаналітичною теорією, був шарантонський період життя маркіза де Сада. Саме там — у лікарні для божевільних — він реалізує своє нездійсненне бажання — постановки вистав за власними драматургічними творами, що мали подвійний терапевтичний ефект: подолання особистої психологічної травми та лікування психіатричних захворювань пацієнтів закладу Шарантон. Проте “психоаналітичні асоціації” між маркізом де Садам і Ж. Батаєм виявляються не тільки на рівні факту використання потенціалу мистецтва як “психотерапевтичного засобу”, а й безпосередньо у площині їхніх моделей літературної творчості.

Дослідження художнього доробку Ж. Батая завжди зумовлює акцентуацію на його “скандальній самобутності”, проте необхідно чітко усвідомлювати часовий фактор, що завжди залишатиме пріоритет за де Садам, твори якого заклали підвалини “трансгресивної літератури”. У цьому зв’язку показовим видається “категоріальний аспект” його творів, зокрема, пов’язаний із категорією комічного, а точніше — руйнацією його класичної моделі. У “Жюстині, або Нещастях добродетності” та “Історії Жюльєтти” комічний вимір передусім виявляється у формі пародії, яка спричиняє відверто богохульну спрямованість творів маркіза де Сада. У цьому ж річищі рухається і Ж. Батай, пародіюючи усталені канони в оповіданнях “Мадам Едварда”, “Абат С.”, “Небесна блакить” та ін. Однак необхідно наголосити, що в його текстах, як і в текстах де Сада, домінує, сказати б, кінцевий результат пародії — сміховий елемент. Без сумніву, для Ж. Батая сміх має значно важливіше значення, ніж для маркіза де

Сада, тому ця “психофізіологічна” реакція комічного наявна не тільки в його літературних творах, а й теоретичних розвідках. Отже, сміхова реакція виявляється для Батая вельми важливим чинником трансгресивного досвіду, проте її розуміння є вкрай специфічним. Варто нагадати, що початок ХХ ст. у гуманітарному знанні позначився потужним “сміховим проривом”. Відстань тільки у п’ять років відділяє дві визначні теоретичні праці європейської гуманістики: “Сміх” А. Бергсона і “Дотепність та її ставлення до позасвідомого” З. Фрейда. Навряд чи Ж. Батай не був обізнаний з цими дослідженнями, однак апелювання до них у його розвідках не спостерігаємо. Така ситуація є цілком закономірною, адже концептуальна логіка і фундатора інтуїтивізму, й засновника психоаналізу, спрямована у площину дослідження сміху та дотепності, не перекреслює значення комічного як їх каталізатора. Але, ґрунтуючись на паритеті естетичного і психологічного в аналізі цих явищ, вони не заперечували морального чинника. Відпрацювання батаївської “моделі” сміху розгортається у зовсім іншому напрямі.

Психологічний аспект сміху і у його теоретичних, і художніх пошуках, поза сумнівом, має другорядне значення; щодо морального виміру — у “сміховій концепції” дослідника він взагалі зводиться нанівець. Свою позицію з цього приводу Батай розгорнуто коментує і в літературних творах, і в теоретичних розвідках. Зокрема, у відомому есе “Про Ніцше” він наголошує: “Я, так само як і мої друзі, відчуваю огиду до навіжених веселоців. Окрім сміху, є смерть..., втрата свідомості, нестямності, що викликані якоюсь жадливою картиною, перетвореним жахом. У цих... ситуаціях я більше не сміюся: я лише зберігаю почуття сміху (курсив мій. — О. О.)” [1, 92]. Отже, руйнуючи “моральний імператив” сміху, Ж. Батай артикулює його естетичну сутність, безпосередньо пов’язуючи її з концептуальним простором Ф. Ніцше. Прагнучи до “веселої науки”, німецький філософ, тим не менш, обходячи питання комічного та сміху, проте для Батая сміховий елемент, вочевидь, знаходиться “по той бік добра і зла”. У дещо своєрідний спосіб він залучає у “сміхове поле” європейського гуманітарного знання імпліцитний “сміховий концепт” Ф. Ніцше, що дозволяє, хоча і з порушенням принципу хронології, “замкнути” “комічно-сміхову концептуальну триаду” А. Бергсон — З. Фрейд — Ф. Ніцше. Проте наразі для нас важливим є чіткий наголос Ж. Батая на

“чуттєвості” сміху, що засвідчує беззаперечне розуміння ним сміхового чинника як вияву естетичного. При цьому Батай, як уже зазначалося, категорично не визнає класичну естетичну категорію комічного, що провокує парадоксальну ситуацію, створюючи своєрідний “казус Батая”. Його сутність, на нашу думку, зумовлена “категоріальним зсувом”, що його здійснює французький дослідник.

Зізнаючись в огиді до “навіжених веселощів”, Ж. Батай фактично рухається у напрямі категорій потворного і низького, що, за його логікою, і провокують специфічний сміх, чуттєву природу якого жодним чином не можна заперечувати. Цей “категоріальний пірует” потребує прискіпливого аналізу, однак наразі зосередимо увагу ще на одному аспекті “сміхової концепції” Батая, до осмислення якого спонукає його літературний твір “Абат С.”.

Характеризуючи особливості “сміхової природи” свого героя, письменник наголошував: “Таке відчуття викликала не лише дитяча — та обтяжливо комічна — природа “злочинів” (курсив мій.— О. О.), що їх він брав на себе” [2, 389] і, розвиваючи свою думку, зазначав: “Я сміюся. Природно! Це дивовижне людство відповідає вимогам злочинця (курсив мій.— О. О.), що не може не видаватися низьким” [2, 391]. Підтекст, який у Батая завжди є не менш важливим, ніж власне текст, демонструє його прагнення виявити зв’язок між природою сміху та природою злочину, яким би він не був, а отже — і психологією злочинця. Проте, як ми вже зазначали, психологічний вимір сміху не цікавить дослідника, однак “естетизація” злочину дозволяє Ж. Батаю пов’язати його із естетичним виміром сміхового ефекту, транспонуючи у площину власної творчості. Водночас прийом, втілений у експериментах письменника, стимулює розмисли, які дозволяють кооптувати батаївські ідеї у ширший естетичний і художній контекст. Зокрема, наше припущення стосовно зв’язку сміхової моделі Ж. Батая з категоріями потворного і низького спонукає під іншим кутом зору інтерпретувати відомий роман В. Гюго “Людина, яка сміється”.

Дослідники зазвичай аналізують цей великий і провокаційний твір у контексті категорії трагічного. Однак відповідний орієнтир Ж. Батая актуалізує зосередження уваги на тій лінії твору, що визначаючи всю трагічну атмосферу роману, безпосередньо існує у вимірі потворного і низького. Ідеться про злочинну секту компрачикосів, яка за-

для розваг натовпу спотворювала зовнішність викрадених чи викуплених дітей: “Існували справжні майстри цієї справи. Із звичайної людини вони робили виродка. Перекроювали дитину по-новому. ... їм (дітям.— О. О.) дозволялося страждати і вони були зобов’язані стати предметом розваги. Фабрикація потвор відбувалася у великому масштабі та охоплювала багато різновидів” [6, 31, 33]. Один з них — Гуїнплен, що йому компрачикоси винесли страшний вирок: “Рот твій розірваний до вух, ясна оголені, ніс спотворений — ти будеш машкарою і будеш вічно сміятися” [6, 178]. Отже, за багато десятиліть до Батая В. Гюго запропонував свою версію “злочинного аспекту” сміху, закарбувавши на обличчі свого героя жакливу гримасу, яка залишається з ним до смерті.

Відповідні пошуки Ж. Батая, можливо, могли б істотно активізувати розвідки відомого психіатра-криміналіста Ч. Ломброзо, що його праці з психології злочинця, імовірно, були відомі французькому досліднику. Принаймні ще один основоположний мотив творчості Ж. Батая виявився подібним до концептуальних орієнтирів італійського ученого, своєю чергою, суголосних ідеям маркіза де Сада, втіленим у його романах. Ідеться про специфіку жіночих образів у творах французьких письменників, сутність яких дуже точно відбиває назва роботи Ч. Ломброзо “Жінка — злочинниця і повія”. Те, що жінка для Ж. Батая і в його теоретичних працях, і літературній практиці є втіленням трансгресивного, — аксіома, що не вимагає підтвердження і деталізації. Це батаївське посилення звичайно стимулює до віднайдення відповідних аналогій у мистецькій практиці та природно актуалізує звернення до художніх пошуків і сучасників Ж. Батая — представників сюрреалізму та експресіонізму, і до експериментів на теренах різних видів мистецтва в умовах сьогодення.

Загальновідомий і “особливий статус” жінок у романах маркіза де Сада, що був успадкований Ж. Батаєм. Проте у випадку з Батаєм практично не постає питання, яке провокує дискусії навколо де Сада: чи ненавидів він жінок, так само як і його герої-чоловіки. Цей момент розгорнуто досліджує М. Енафф у праці “Маркіз де Сад: Винахід тіла лібертена”, де акцентується необхідність більш уважного і неупередженого читання його текстів. Зокрема, дослідник зауважує, що “два головні садівські персонажі — Жюстіна і Жюльєтта — є жін-

ками (ми не знаходимо героя-чоловіка, подібного їм), тільки жінкам надається привілейована функція *Я-Оповідача*, привілей, настільки маркований Садам, що ця функція ототожнюється з єдиною у своєму роді постаттю *Оповідачки*. Подібна роль у садівських оповіданнях ніколи не належить чоловікові, й навіть якщо той і розповідає свою історію, то ніколи не називається оповідачем” [7, 388].

Висновок М. Енаффа виконує у концептуальній логіці його роботи ще одну принципову функцію, стаючи своєрідним містком до проблеми “жіночої літератури” (підрозділ “Сад і письменниці: романістки епохи класицизму”). Серед ідей, репрезентованих у цьому контексті, ключовими є ті, що стосуються проблеми: “чи є роман (наголошуємо: саме роман доби класицизму. — *О. О.*) “за своєю природою” є жанром, до якого жінки (на відміну від чоловіків) мають особливу схильність” [7, 389]. Французький культуролог виокремлює два моменти, що зазвичай фіксуються дослідниками, які поділяють твердження: 1) “оскільки роман — це жанр несерйозний, створенням романів займаються жінки” і 2) “оскільки роман розповідає про любовні пристрасті, то жінки мають схильність до нього більшою мірою, ніж чоловіки, адже здатні описувати цей предмет більш детально і вишукано” [7, 389]. Вочевидь М. Енафф особисто не поділяє такої категоричної оцінки, проте вдається до детальної реконструкції висловлювань, що, зокрема, належали метрам французького Просвітництва, передусім — Ж.-Ж. Руссо і Вольтеру. На нашу думку, подібні висновки щодо “жіночого пріоритету” у створенні любовного (саме любовного) роману з очевидною еротичною спрямованістю, яка іноді межує з відвертою порнографією, можливо, не позбавлені сенсу. (Це засвідчує стала вражаюча популярність роману Ел Джеймс “50 відтінків сірого”). Проте цей вимір дослідження М. Енаффа привертає увагу до

ще одного аспекту теоретичного доробку Ж. Батая, який виразно виявляється у есе “Література і зло”.

Персоналії, спадщина яких аналізується у цьому зв’язку, не потребують жодних коментарів — власне маркіз де Сад, В. Блейк, Ш. Бодлер, Ж. Жане, Ф. Кафка, М. Пруст. Зазначимо, що фактично всі вони вважали себе нащадками де Сада і, вочевидь, повністю поділяли і практично втілювали відомий заклик Ш. Бодлера: “Слід постійно звертатися до де Сада, щоб постійно спостерігати за родом людським у його природному стані й зрозуміти сутність Зла” [8, 318]. Виняток становить тільки один фігурант “списку Батая” — англійська письменниця Емілія Бронте. Її творчість, так само як і творчість її сестри Шарлотти, увійшла в історію класичного європейського роману ХІХ ст., і зараховувати Е. Бронте у контекст “літератури зла” наважився тільки Ж. Батай. У “Буремному перевалі” Е. Бронте він фактично ідентифікує трансгресивність письменниці із трансгресивністю її героїні: “Емілі Бронте і Кетрін Ерншо, котрих ми бачимо крізь призму подолання ними кордонів і спокути, керуються... не загальноприйнятою мораллю, а певною надмораллю...” [4, 141]. До такого висновку Ж. Батай спонукають попередні розмисли: “В увявленні Емілі любов була пов’язана не тільки з ясністю, а й із жорстокістю і смертю, оскільки, напевно, в смерті — істина любові. Так само, як у любові — істина смерті” [4, 142]. Таким чином, “за рекомендацією” Ж. Батая, Е. Бронте органічно увійшла і до “списку де Сада”, тим більше, що, характеризуючи її творчість, Батай застосував той самий прийом пошуку “людського, занадто людського”, яким послуговувалися науковці, досліджуючи тексти “епатажного маркіза”.

Отже, аналізуючи культуротворчі пошуки на теренах трансгресивного, можна констатувати незгасний інтерес до нього дослідників мистецтва.

Література:

1. Батай Ж. О Ницше / Ж. Батай. — М.: Культурная революция, 2010. — 336 с.
2. Батай Ж. Ненависть к поэзии: Порнолатрическая проза / Ж. Батай. — М.: Ладомир, 1999. — 614 с.
3. Бунтман Н. В. Нарушение границ: возможное и невозможное // Батай Ж. Литература и зло. — М.: Изд-во МГУ, 1994. — 166 с.
4. Буцикіна Є. О. Концепція трансгресивного досвіду Жоржа Батая: естетичний аналіз: дис. ...канд. філос. наук (рукопис). — К., 2015. — 181 с.
5. Гегель Г. В. Ф. Эстетика: В 4 т. / Г.В.Ф. Гегель. — М.: Искусство, 1969. — Т.2. — 326 с.
6. Гюго В. Человек, который смеется: Собр. соч. в 15 т. / В. Гюго. — М.: Художественная литература, 1955. — Т. 10. — 679 с.
7. Энафф М. Маркиз де Сад. Изобретение тела либертена / М. Энафф. — СПб.: ИЦ “Гуманитарная академия”, 2005. — 448 с.
8. Томас Д. Маркиз де Сад / Д. Томас. — М.: Крон-Пресс, 1998. — 340 с.
9. Шопенгауэр А. Мир как воля и представление: В 2 т. — М.: Наука, 1993. — Т.2. — 671 с.